

Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Yaşanan Çatışmalar, Katliamlar ve Göçler: Bosnalı Müslümanlar*

Serdar ÇAKMAK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi,
serdarcakmak@nevsehir.edu.tr

 0000-0001-6016-6115

Öz

Yugoslavya İç Savaşı'nda vuku bulan gelişmeleri ve özelinde Saraybosna ve Srebrenitsa'da yaşanan katliamları, zorunlu göçleri ve hukuksal ihlalleri anlayabilmek için çatışmaların kökenine inilecek olan bu makalede, her bir çatışmanın nedenlerine ve ardından oluşan sığınmacı hareketlerine de değinilecektir. Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in, Yugoslav Halk Ordusu (JNA) kisvesine bürünen Sırbistan ile bölgesel çatışmalar bağlamında başlayan mücadelesi, giriş kısmında kimi sorular sorulup bunlara cevap aranması ile devam edecek, yeni tartışmaları da gün yüzüne çıkaracaktır. Bu çalışmada, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin en önemli politikacılarından birisi olan ve gelecekte olacak olayları tahmin eden ve olması durumunda çözüm önerisi sunan Josip Broz Tito gibi liderlerin düşünceleri de analiz edilecektir. Makalenin son kısımlarında ise, geçen yüzyılın en önemli gelişmelerinden birisi olan Srebrenitsa katliamı esnasında yaşananlar, bundan dolayı oluşan sığınmacı hareketleri ve hukuksal ihlallerin neler olduğu anlatılacaktır. Ayrıca bu bağlamda herhangi bir çözümün sunulup sunulmadığı, eğer sunulmuşsa yeterli olup olmadığı tartışılacak, bu durum "Bilge Kral" olarak anılan Aliya İzzetbegović gibi liderlerin düşünceleri özelinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, Sırbistan, Bosna-Hersek, Srebrenitsa, Zorunlu Göç

* **İntihal Taraması/Plagiarism Detection:** Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Serdar Çakmak).

Geliş/Received: 24 Temmuz/July 2024 | **Kabul/Accepted:** 20 Ağustos/August 2024 | **Yayın/Published:** 20 Eylül/September 2024

Atf/Cite as: Serdar Çakmak, Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Yaşanan Çatışmalar, Katliamlar ve Göçler: Bosnalı Müslümanlar/ Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims, Danisname 9 (Eylül/September 2024), 59-79 <https://doi.org/10.5281/zenodo.13820233>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

Abstract

In order to understand the developments that took place during the Yugoslavian Civil War, and in particular the massacres, forced migrations and legal violations in Sarajevo and Srebrenica, this article will delve into the origins of the conflicts, the causes of each conflict and the subsequent refugee movements. The struggle of Slovenia, Croatia and Bosnia-Herzegovina against Serbia, which is disguised as the Yugoslav People's Army (JNA), in the context of regional conflicts will continue with the questions asked and answered in the introduction and will bring new debates to the surface. This study will also analyze the thoughts of leaders such as Josip Broz Tito, one of the most important politicians of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, who predicted future events and offered solutions in case they happened. In the last part of the article, what happened during the Srebrenica massacre that one of the most important developments of the last century, and the resulting refugee movements and legal violations will be explained. In addition, it will be discussed whether any solution is offered in this context, and if so, whether it is sufficient, and this situation will be analyzed in the context of the thoughts of leaders such as Aliya Izzetbegovic who is known as the "Wise King".

Keywords: Yugoslavia, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Srebrenica, Forced Migration

Summary

In this article, the origins of the Yugoslav Civil War and the forced migrations that took place when the region was unstable are explained: Why did the Bosnians who were subjected to various persecutions in Europe and the Balkans throughout history, first because of their Bogomil beliefs and then because they were Muslims that have to face these difficulties and why did they side with the Ottoman Empire?

Another reason for the Yugoslav Civil War in the 1990s was the instability and insecurity of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia between 1980 and 1990 in the absence of its legendary leader Josip Broz Tito who died in 1980. In order to clarify this situation, this study has highlighted some of Tito's quotes and focused on the causes and consequences of the inflation that started in the 1970s and rose sharply after Tito's death.

This study focuses on what Serbia (in the background, the state of Yugoslavia and its army) did in the Yugoslav Civil War, which is believed to have been sparked by the independence initiatives of Slovenia, Croatia and Bosnia-Herzegovina, in order to achieve the ideals of "Greater Serbia", and touches upon the important events and facts that took place in this context. In addition, it is precisely in the perspective of this topic that the historical flow is established and analyzed. In the study, the conflicts, which were shaped by the independence attempts of the Yugoslav countries, continued with the Serbia-Slovenia (Ten Days) War, then Serbia-Croatia (Homeland)

Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

War and Serbia-Bosnia and Herzegovina Wars, and these issues are discussed in detail in the development sections of the article and the forced migrations following the conflicts are mentioned.

In addition, in this article, which explains after which conflicts or wars nearly 300 thousand Serbs, nearly 220 thousand Croats and nearly 2 million Bosnian Muslim refugees fled from the region and took refuge, which countries or regions these people took refuge in and when they returned to their countries are also analyzed and tried to be proved with concrete evidence and sources. In this study, in which topics such as 'the causes of the Srebrenica massacre and the subsequent forced migrations', 'the migration process and integration of Bosnian Muslims to Türkiye', which took place within the Bosnia-Herzegovina War are also explained, statistical information about the dead in Srebrenica and the regions to which the survivors migrated are among the information provided.

As we approach the conclusion, the historical origins of the developments in the Bosnian War and the content of the events and phenomena that took place at the time are also touched upon, and some of this information has come to light through Aliya Izzetbegovic's letter to the Turks. In the final chapters, the ceasefire agreement that ended the Yugoslavian Civil War, whether the Srebrenica massacre was characterized as genocide by the International Court of Justice or the relevant Criminal Courts, who the perpetrators of the massacre were and what kind of sentences they received, what kind of problems the demographic and administrative change in Bosnia-Herzegovina brought as a result of the forced migrations, and the integration processes of Bosnian refugees who took refuge in countries such as Türkiye are explained.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarından çekilip alanı Batılı güçlere ve bölgedeki milliyetçi gruplara bırakmak zorunda kaldığından buyana Türk ve Müslüman kökenli insanlara zulümler artmakta, bu zulümlerin kökeni de son iki yüz yıla dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin devamı olarak görülen Bosnalı Müslüman reaya ve diğer benzeş topluluklara karşı toplu bir etnik temizlik ve soykırım dönem dönem zirve yapmış, Batılı güçler dahi bunun önüne geçememiştir ya da geçmemiştir. 1990'lı yıllara gelinip SSCB dağıldıktan sonra oluşan kargaşa ve istikrarsızlık süreciyle birlikte Slovenya ve Hırvatistan gibi ülkeler bağımsızlık için mücadele vermeye başlamışlar, Yugoslavya'dan ayrılma konusunda sesleri yükselmeye başlamıştır. Bu iki ülkeye nazaran belli bir süre zarfına kadar susmayı tercih eden Bosna-Hersek ve Makedonya gibi altı Yugoslav Cumhuriyeti'nin iki daimi ülkesi ve özerk nitelikteki Kosova ve Voyvodina gibi güçler çatışmalar yoğunlaşınca bir nevi savaşın içine çekilmiştir (Bağcı, 1992: 257-259). Diğer bir bağımsız cumhuriyet olan Karadağ'ı yanlarına alan Ortodoks Sırp, Katolik

Çakmak, Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Yaşanan Çatışmalar, Katliamlar ve Göçler: Bosnalı Müslümanlar

Hırvatlara ve Slovenlere karşı topyekûn bir mücadele içine girmiştir.

Bilindiği üzere hem Yugoslavya toprakları hem de Bosna-Hersek'in merkezi Saraybosna yüzyıllardır birçok farklı dine başkentlik etmiş, 'Balkanların Kudüs'ü' olarak adlandırılmıştır. Ortodoks Sırplar, Makedonlar ve Karadağlılar, Katolik Hırvatlar ve Slovenler ve son olarak da Bosnalı Müslümanlardan oluşan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, 1980'de devlet başkanı Josip Broz Tito ölene kadar çok fazla din, etnik yapı, kültür ve dili bünyesinde barındırmış, çok büyük olaylara mahal vermeden istikrar gösterebilmiştir. 1990'lara gelinip Yugoslavya İç Savaşı patlak verdiği dönemde etnik ayrımcılık üzerinden şekillenen süreç, savaş ilerledikçe dinler arası mücadeleye de evrilmiştir. Kısacası Yugoslav Cumhuriyetlerinin milliyetçilik temelinde ortaya çıkan çatışmaları, Batının Kapitalizmi ya da Sovyet Rusya'nın Komünizminin çok ötesinde bir alana savrulmuş, tek belirleyici olan milliyetçi liderler ve onların söylemleri olmuştur. Zamanında Adolf Hitler'in kitleleri harekete geçirmek için yaptığı Goebbels propagandasını bu sefer Sırp liderler yapmış, Avrupa'nın ortasında büyük bir savaş, katliam ve göç cereyan etmiştir (Adaş ve Konuralp, 2020: 131-134).

62

Saraybosna 44 ay, Mostar bölgesi de 9 ay boyunca ambargo ve çatışmaların ortasında kalmış, keskin nişancıların hedefinde olan sivil halk sokağa dahi çıkamamıştır. Yer yer Sırp güçlerini bombalayan NATO uçaklarının çabaları da yetersiz kalmış, 1992-1995 yılları arasındaki yoğun çatışma döneminden sonra 14 Aralık 1995'te imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile Hırvatistan, Sırbistan ve Bosna-Hersek liderleri bir araya gelmiş, Batının dayatmasıyla göstermelik de olsa bir sulh durumu oluşturulmuştur. Halkı tarafından kendisine "Bilge Kral" unvanı verilen Aliya İzzetbegoviç'in de dediği gibi 'sadece barışı tesis etmek için bu anlaşmada yer alınmış', 10 farklı kantona¹ bölünen Bosna-Hersek için ciddi bir kazanç elde edilememiştir (Dalar, 2008: 98, 100, 107).

Yugoslavya İç Savaşı esnasında meydana gelen bu yıkıcı unsurların yanında savaş sonrasına yansıyan yıkıcı etkileri de gözden kaçırmamak gerekir. Bu olumsuz unsurların sayısal verilerle gün yüzüne çıktığı aşikar olmuş, savaş esnasında 200 bine yakın insanın ölmesi (bu insanların %83'ü Bosnalı Müslümanlardır=160 bin kişi) ve 2 milyona yakın insanın da zorunlu göçe maruz kalması (yine çoğunluğu Boşnaklardan oluşmuştur) bunun en bilenen göstergesi olmuştur (Semercioğlu, 2017: 1346). İlk etapta Slovenya ve

¹ 'Kanton: Bir ülkenin idari ya da sınır odaklı alt birimlerinden her birine verilen addır.'

Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

Hırvatistan'ın Sırlarla mücadelesi esnasında bu ülkelerin vatandaşları zorunlu göçe maruz kalmış, daha sonra ise Bosna-Hersek'in Hırvatlarla ve Sırlarla mücadelesi sonucunda sığınmacı hareketleri vuku bulmuştur. Slovenya ve Hırvatistan'da Batılı güçlerin yardımı ve sığınmacılara açık kapı politikası ile sorunlar çözülmüş olsa da aynı şeylerin Bosnalı Müslümanlar için söylenmesi mümkün değildir. Keza onlar Türkiye, Suudi Arabistan ve İran gibi kimi Müslüman ülkeler haricinde ciddi bir destek almamışlar, "Avrupa medeniyeti"nin ortasında ölümle baş başa kalmışlar, sadece Türkiye vb. ülkelere sığınabilmişlerdir (Emgili, 2012: 70-72). Gittikleri ülkeler her ne kadar kardeş Müslüman ülkeler olsa da yaşadıkları kimi entegrasyon sorunları nedeniyle ancak uzun vadede bu ülkelere alılabilmişler, birçoğu doğup büyüdüğü, atalarından miras kalan topraklara bir daha geri dönememiştir.

Ayrıca bahsedilen bu süreçlerin neden olduğu çatışmaları, etnik temizliği ve zorunlu göçleri anlatırken tarihsel dönemlere de atıflar yapmak gerekmektedir. Bu bağlamda sorulması gereken sorular ise şöyle olmaktadır: Müslüman olmadan önce Bogomil inancına sahip olan Bosna-Hersek vatandaşlarının bu dönüşümü Sırlar tarafından farklı bir yöne mi çekildi?; Osmanlı Devleti zamanında Balkanlarda ne tür göç eylemleri vardı?; Bosnalı Müslümanların Sırlar tarafından katliama uğratılmasında geçmişte Osmanlı Devleti'nin bölgeyi yönetmesinin etkileri var mıydı?; Bosna-Hersek bölgesini 'Sırplaştırma' politikasında zorunlu göç demografik bir silah olarak kullanıldı mı?; Yugoslavya İç Savaşı'nda Batılı güçler Slovenlere ve Hırvatlara gerekli desteği verirken (İtalya gibi ülkeler Hırvatlara, Almanya ve Avusturya gibi ülkeler de Slovenlere), aynı destek neden Boşnak Müslümanlara verilmedi?; İç çatışmalar sonucu yaşanan zorunlu göçler hangi ülkelere ve bölgelere doğru bir yönelim oluşturdu?; Srebrenitsa katliamı sonucu yaşanan etnik temizlik ve zorunlu göçlerde Batılı ülkelerin payı var mıydı?; Türkiye'ye yönelen Müslüman ve Türk sığınmacılar için ne gibi sonuçlar vuku buldu? Tüm bu soruların cevaplarına makalenin giriş, gelişme ve sonuç kısımlarında değinilecek ve kimi analizler yapılacaktır.

1. Yugoslavya İç Savaşına Giden Süreç ve Savaş İçinde Yaşanan Göçler

Yugoslavya topraklarının çoğunluğu Balkan ülkelerinden oluşmuş, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik olarak önemli olması vesilesiyle bölge yüzyıllar boyunca işgal ve istilaya uğramıştır. Bölgede Pagan inancının yıkılıp Hristiyanlığın yaygınlaşması ve Müslümanlığın bölgeye ulaşmasıyla bu iki tek Tanrılı din arasında mücadeleler artmış, Hristiyanlığın mezheplere

Çakmak, Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Yaşanan Çatışmalar, Katliamlar ve Göçler: Bosnalı Müslümanlar

ayrılmasıyla birlikte Katolik, Ortodoks ve Protestanlar arasındaki çatışmalar da yoğunlaşmıştır. 1354'te Gelibolu yarımadasını, 1361'de de Edirne'yi ele geçiren Türkler, bu dönemden sonra Bizans (Doğu Roma) güçlerini yenerek Balkanlara girmiş, Osmanlı İmparatorluğu önderliğinde altı yüz yıla yakın süre bu topraklarda hüküm sürmüşlerdir (Karaman, 2018: 25-32).

Bu hüküm başlamadan önce Balkanlarda yaşayan Bulgar ve Boşnak asıllı topluluklar Bogomilizm inancına dahil olmuşlar, diğer Hristiyan mezhepleri tarafından dışlanmışlar, katliama uğradıkları dönemler olmuştur. Bunun asıl nedeni, Bogomil inancına sahip olan insanlara göre "Adem ve Havva'nın günahlarının bir sonraki nesle devredilmemesi" ve bundan dolayı kiliseye gitmeyi reddetmeleridir. Ayrıca bu insanlar birçok Hristiyan mezhebinde kutsal sayılan haç vb. dini sembolleri de kullanmamışlar, özellikle Orta Çağ Avrupası zamanında Papa ve kilisenin gazabına uğramışlardır (Işık, 2017: 136). Bu yaşadıkları sıkıntılardan sonra Saraybosna bölgesine gelen, Osmanlı'nın adaletine sığınan ve gördükleri iyi muamele neticesinde Müslümanlığa geçmeye karar veren Boşnak Bogomil topluluklar, 1922'de Osmanlı Devleti yıkılma kadar bölgede refah ve huzur içinde yaşamışlardır (Ciobanu, 2021: 20-24). Kısacası bu insanlar hem Osmanlı öncesi dönemde Bogomil inancına sahip olduğu için hem de Osmanlı sonrası dönemde Müslüman kalmış olmaları hasebiyle sürekli bir 'ötekileştirilme' ve yok sayılma sorunuyla yüzleşmek zorunda kalmış, zorunlu göçe maruz kaldıkları için Anadolu vb. coğrafyalara sığınmışlardır (Çetin ve Çağ, 2011: 27-32).

Bundan dolayıdır ki Osmanlı harici dönemlerde Balkanlardan Anadolu'ya yoğun bir göç akışı gerçekleşmiş, tarihsel gerçekler ışığında vuku bulan bu olaylar silsilesi günümüzdeki savaşlar ve göçlerin de altyapısını oluşturmuştur (Yugoslavya İç Savaşı esnasında yaşanan zorunlu göçlere sonraki alt başlıklarda değinilecek ve yaşanan iltica ve sığınma eylemlerinden de bahsedilecektir).

Bilindiği üzere Balkan ülkeleri tarih boyunca hem kendi aralarında hem de dışa doğru bir göç eğiliminde bulunmuş, Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik iskân politikası sayesinde dışa göçten çok içe doğru bir göç eylemi gerçekleşmiştir. Bunun önemli nedenlerinden birisi ise Osmanlı döneminde gayrimüslim tebaanın refah, hoşgörü ve huzur içinde yaşaması ve göç etmek için belli bir mücbir sebebin olmamasıdır. 19. yüzyılda Balkanlarda yaşanan isyan ve bağımsızlık hareketleri ise bu durumu tersine çevirmiş, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar çatışmalar ve göçler devam etmiştir. 1920'lerden 1990'lara kadar hem Sırp milliyetçiliğinin Yugoslav milliyetçiliğine evrilmesi

Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

hem de kısmi 'detente (yumuşama)' dönemi yaşansa da 1990'larda dengeler değişmiş, Bosnalı Müslümanların da kaderi belirlenmeye başlanmıştır (Adaş ve Konuralp, 2020: 108-109).

SSCB ve Yugoslavya'nın istikrarlı dönemlerinde Hristiyanlarla birlikte yaşayan Bosnalı Müslümanlar, 1990'larda ise özellikle Sırlar gibi Ortodoks inancına sahip devletler tarafından 'Osmanlı'nın devamı olan ve bölgeden göç ettirilmesi gereken topluluklar' listesine eklenmişler, Yunanistan (Batı Trakya Türk sorunu ve göçler) ve Bulgaristan (Todor Jivkov dönemi ve yaşanan zorunlu göçler) gibi ülkelerde Müslüman Türklerin yaşadıkları etnik temizlik ve ayrıştırma politikalarının daha da kötüsü ile karşılaşmışlar, dışa doğru yoğun bir göç akışına maruz kalmışlardır (Kırlıdökme, 2013: 149-151).

Yugoslavya İç Savaşı'na giden süreçte kimi ulusal ve uluslararası konjonktür yapısı birlikte tesir eder olmuş, ulusal anlamda milliyetçilik akımıyla desteklenen kimlik oluşturma çabası yükselişe geçerken (Battal, 2021: 298-300), uluslararası anlamda ise 1970'lerin ortalarından itibaren ekonomik gidişatin dışa bağımlı olmasıyla bağlantılı enflasyon oranları yükselişe geçmiştir. Bu ekonomik bozukluğun nedenleri arasında, 1973 Petrol Krizi ile daralan dünya ekonomisi, Sovyet ve Avrupa ekonomisinin kötüye gidişiyle bu ülkelere yönelen ihracat değerlerinin düşmesi ve Yugoslavya içinde yeterli düzeyde katma değer oluşturan piyasa ürünlerinin üretilmemesi gibi gerekçeler vardır (Yıldırım Türk Bayraktar, 2021: 117, 122-126).

Ekonomik kötüleşme bir yana, her ne kadar uluslararası toplumu oluşturan ülkeler 'kapitalizm' ve 'komünizm' arasında sıkışan Yugoslavya'ya odaklansa da bu topraklarda asıl belirleyici olan 'milliyetçilik' ayaklanmaları, Hitler'in 'Büyük Cermen Reich'ine ve 'Ari Irk (üstün ırk)' deyişine benzer ifadelerin Hırvatlar ve Sırlar tarafından sıklıkla kullanılmaya başlanması ve taraftar bulmasıdır. Bu bağlamda bu ideallere tehdit oluşturan Boşnaklar ve Kosovalılar gibi çoğunluğu Müslüman olan toplumları 'gerekirse yok etmek' temeli üzerine inşa edilen sistemsel bir düşünce de ortaya çıkmıştır. Bunlara ek olarak, Radovan Karadžić gibi Sırp liderler Aliya İzzetbegović'i Hitlerle bağlantılı göstermeye çalışmış, "İzzetbegović hükümetini kastederek Bosna-Hersek'te 'Hitlerin müttefiklerinin iktidara geldiğini' ileri sürmüştür" (Duran ve Güven, 2022: 201). Unutulmaması gerekir ki bu iç savaşın Boşnak Müslümanlar için tek olumlu yanı, yıllardır eksik kalan kimlik parçalarının Aliya İzzetbegović ve Boşnak halkı önderliğinde birleşip bir bütün oluşturması ve sarsılmaz-yıkılmaz nitelikteki Boşnak kimliğinin oluşmasıdır

Çakmak, Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Yaşanan Çatışmalar, Katliamlar ve Göçler: Bosnalı Müslümanlar

(Dağcı ve Dal, 2016: 116).

Tüm bu kısa analizden sonra Yugoslavya İç Savaşı'nın de facto (fiili) kısmına değinmek ve bu sürece giden diğer unsurlara odaklanmak gerekmektedir. Olacak olan tüm olayları sanki önceden bilmişçesine açıklamada bulunan, Yugoslavya'nın uzun yıllar istikrarlı ve kısmi barış ortamında kalmasını sağlayan kişi Josip Broz Tito olmuştur. Tito aşağıdaki ifadelerde Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye'nin öneminden de bahsetmiş, 1980'de ölmeden önce şu ifadeleri kullanmıştır:

"Ülkemiz kristal bir küredir. Ben Josip Broz Tito, bu küreyi ellerimle tutarak değil alttan nefesimle üfleyerek havada tutuyorum. Eğer olurda bir gün nefesim tükenirse umarım birisi bu görevi devralır. Yoksa kristal küre yere düşer ve tuz buz olur... İşte o zaman dünyanın kaderinin belirlenmesi başka bağımsız ülkelere kalır. Mısır devlet başkanı Cemal AbdünNasır benim dostumdur ancak ondan önce dünyanın geleceğinin korunması Anadolu'ya düşer. Anadolu'da Kemalistler tarafından kurulan devletin temeli bağımsızlıktır. Bu yüzden Anadolu, dünyanın kaderini belirleme görevini omuzlarında taşır (12 Mart 1978, Josip Broz Tito'nun Yugoslavya'nın kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşma)"(Yeniçağ Gazetesi, 2017).

66

Yugoslavya İç Savaşı'nın yukarıda bahsedilen fiili kısımlarının yanında de jure (hukuki) nitelikteki gerekçeleri de mevcuttur. Bunlardan ilki Sovyetler Birliği Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un Perestroyka (ekonomik yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık, şeffaflık) görüşleriyle paralel olarak gelişen özgürlükçü düşüncelerdir. Özünde olumlu bir yapı barındıran ama başka bir açıdan da SSCB'nin yıkılışını hızlandıran bu görüşler, Yugoslavya gibi sosyalist yapıdaki ülkelerde milliyetçilik hareketlerinin canlanmasına mahal vermiş, başka bir açıdan ise, yıllarca Sovyetler Birliği'ne dahil edilmeye çalışılan Yugoslavya için 'öteki'nin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Yugoslavya'nın bünyesinde bulunan Sırbistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Karadağ gibi 6 bağımsız ülkenin, ayrıca Kosova ve Voyvodina gibi 2 özerk bölgenin ortak bir düşmanı vardı. Bu düşman Sovyetler Birliği'nden başkası değildi. Dikkat çekici unsur ise, bu yapı (SSCB) yıkılsa dahi Batı'nın Yugoslav Halk Ordusu (JNA)'na desteği devam etmiştir (Ayhan, 2020: 159).

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla hem Avrupa hem de Balkanların iç kısımları karışmaya başlamış, Haziran 1991'den sonra Yugoslav ülkelerinin (Hırvatistan, Slovenya vb.) bağımsızlık ilanları başlamıştır. Bu bağımsızlık süreci, Yugoslav ordusunun asker ve teçhizatlarının

Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

çoğunluğuna sahip olan Sırbistan için bir savaş nedeni sayılmış, sonu gelmez çatışmalar ve katliamların fitili ateşlenmiştir (Sancaktar, 2018: 213-217).

Bahse konu olan Yugoslav İç Savaşı'na değinmeden önce bilinmesi gereken bir diğer önemli savaş gerekçesi de Sırbistan ve Karadağ dışındaki cumhuriyetleri bağımsızlığa yönlendiren durumdur. Bu durum Sırbistan'ın verdiği hukuksal nitelikte olmayan bir kararda yatmakta, diğer ülkelerin belki o dönemden sonra belki de önceden planladıkları bağımsızlık düşüncelerini alevlendirmiştir. Bu olay Sırbistan'ın, Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğini kaldırması ve bu iki özerk yapının Yugoslav Federal Meclisi'ndeki oy haklarını kendine dahil etmesi hadisesidir. Federal mecliste gücüne güç katan, planladığı 'Büyük Sırbistan' ideallerine yaklaşan Sırp yönetimi, diğer Federal devletlerin tepkisini çekmiş, felaket senaryoları gün yüzüne çıkmıştır. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin ekonomik olarak en güçlü olan ve lokomotif görevi gören iki ülkesi Slovenya ve Hırvatistan yaşanan bu gelişmelere sessiz kalmamış, bu ülkelerde bağımsızlık düşünceleri yoğunlaşmış, savaşlar ve göçler kapıya dayanmıştır (Karaman ve Güneş, 2023: 827).

1.1. Sırbistan-Slovenya (On Gün) Savaşı

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık bağlamında ifade ettiği demeçleri ciddiye almayan Sırbistan (Yugoslavya kisvesine giren Sırbistan) yetkilileri, Batıya en yakın ülke olan Slovenya'nın 25 Haziran 1991'de bağımsızlık ilanıyla acil eylem planlarını devreye sokmuş ve Yugoslav Halk Ordusu (JNA)'nu bu amaçları doğrultusunda kullanmıştır (Neimark ve Case, 2003: 46, 133). Akla gelen soru ise; peki nasıl oluyor da 6 bağımsız ülke ve 2 özerk bölgenin askerlerinden oluşan Yugoslav Halk Ordusu Slovenya'yı işgal ediyor? Çatışmalar öncesi dönemde Yugoslav ordusu 200 bin kişiden oluşmakta, bunun yarısı Sırp güçlerinden, yarısı da diğer milletlerden meydana gelmekteydi. Bahse konu olan diğer milletlerin Sırp'larla yaşadığı diplomatik ve siyasi krizlerden ötürü ordunun yarısı dağılmış ve ülkelere geri dönmüştür. Eksik kalan 100 bin kişilik ordu ise Sırp hükümetinin kara propagandası sonucu Sırp gönüllülerinin katılımı ile oluşmuştur. Savaş deneyiminden mahrum olan bu tecrübesiz (yedek) askerler yeterli disiplin ve profesyonellikten uzak bir şekilde birçok sorunun da tetikleyicisi olacaktır (Kodal, 2018: 421). Srebrenitsa katliamı kısmında anlatılacak olan savaş suçu, insanlığa karşı suç, barışa karşı suç ve soykırım suçlarını çözümlmek için buna benzer detaylara bakmakta fayda vardır.

Sırbistan-Slovenya savaşının 27 Haziran 1991 tarihinde ivme

kazanmasına rağmen 7 Temmuz 1991'de imzalanan Brioni Antlaşması ile kısa sürede neticelenmesinin kimi gerekçeleri vardır. Bunlardan birincisi, Slovenya'da çok fazla Sırp kökenli insanın olmaması ve Sırbistan'ın, bölgedeki azınlık sorununu bahane ederek işgalini meşrulaştıramamasıdır. İkinci bir neden de Sırbistan'ın Hırvatistan tehlikesine karşı gücünü bölmek istememesi, yoğun bir Sırp nüfusuna sahip Hırvatistan'a öncelikli müdahale düşüncesi idi. Sırbistan-Slovenya arasında imzalanan Brioni Antlaşması'na Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun arabuluculuk etmesi ile bu iki ülke sınır ve gümrük problemlerini kısmen çözmüş, savaş esirlerinin değişimi konusunda mutabık kalmışlardır. AET de bölgeye gözlemci heyetlerini göndermiş, Sırbistan'ın usulüne uygun bir biçimde geri çekilip çekilmediğini denetlemiştir (Vuskovic, 2018: 490-491). Savaş sonucunda binlerce Sloven sığınmacı çoğunlukla Almanya, Fransa, İngiltere, Avusturya ve İtalya gibi ülkelere zorunlu göçe maruz kalırken, ülke sınırlarındaki tampon bölgede kalan bu insanlar savaş kısa sürünce ülkelerine geri dönmüştür. Ayrıca diğer bölgesel çatışmalarla 1992 yılında Yugoslavya'dan Almanya'ya 240 bin, İngiltere ve Fransa'ya da iki binden az zorunlu göçmen sığınmıştır (Blaskovich, 1997: 28, 29, 35).

1.2. Sırbistan-Hırvatistan (Anavatan) Savaşı

Bu dönemde yaşanan çatışmalar milliyetçilik perspektifinde şekillenirken, Yugoslavya ve Sırbistan'ın devlet başkanlığını yapmış olan Slobodan Milošević ve Hırvatistan'ın ilk cumhurbaşkanı Franjo Tudman gibi milliyetçi liderlerin izledikleri politikalar da durumu olumsuz yöne sürüklemiş, iki ülke arasında yüksek yoğunluklu bir savaş çıkmıştır. Hırvatlar için bağımsızlığı temsil etmesi nedeniyle "Anavatan Savaşı" olarak adlandırılan bu mücadele, 31 Mart 1991-12 Aralık 1995 tarihleri arasında hız kesmeden devam etmiş, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve NATO'nun işbirliğiyle Sırp lar mağlup edilmiştir (Thomas ve Pavlovic, 2006: 44-56).

Hırvatların bu zor durumdan çıkmasında Bosnalı Müslümanların ciddi manada yardımı olmasına rağmen aynı desteğin Hırvatlar nezdinde cereyan etmediği anlaşılmıştır. Bilindiği üzere Osmanlı'dan miras kalan Mostar Köprüsü'nün 9 Kasım 1993'te Hırvat tankları tarafından yıkılmasından ve Bosnalı Müslümanların da Hırvatlar tarafından kısıpaca alınmasından evvel Hırvat-Sırp Savaşı devam etmekteydi. Bu savaş esnasında Boşnaklar Hırvatlara ciddi destek vermiş, birlikte Sırp ları Saraybosna ve Dubrovnik'ten geri püskürtmüşlerdir. Tüm bunlara rağmen Hırvatların bölgenin tek hamisi olma ve 'Büyük Hırvatistan'ı kurma düşünceleri sadece kendi çıkarları

Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

doğrultusunda politika dizayn etmelerine neden olmuş, kimi şahsi kararlarını (konfederasyon isteği vb.) Boşnaklara kabul ettirmeye çalışmışlardır. Sonuç itibariyle Sırlar bölgeden ayrıldıktan sonra anlaşmazlığa düşen bu iki eski müttefik 19 Ekim 1992-23 Şubat 1994 tarihleri arasında savaşa tutuşmuş, belli bir süre sonra ise ateşkes ilan edip ortak düşmanları Sırbistan'a odaklanmaları gerektiğini anlamışlardır (Caspersen, 2010: 292).

Tekrardan Yugoslav(Sırp)-Hırvat çatışmalarına dönmek gerekirse yaşanan zorunlu göçlerden de bahsetmek gerekmektedir. Bu dönemde 300 bine yakın Sırp ve 220 bine yakın da Hırvat kökenli insanın bölgeden kaçıp sığınma eyleminde bulunduğu tahmin edilmektedir (Tanner, 1998: 298). Güney-doğu ve Kuzey-doğu bölgesi olmak üzere iki koldan işgale uğrayan ve çatışmaların ortasında kalan Hırvat vatandaşlar, Slovenya, İtalya, Avusturya ve Almanya sınır boylarına kaçıp buralara sığınırken, bölgede yaşayan Sırp azınlıklar ise Bosna-Hersek üzerinden Sırbistan'a sığınmıştır. Almanya dışında ciddi sayıda sığınmacı alan ülke olmamış, kimileri belli bir süre sonra sınır kapılarını kapatmıştır (Blaskovich, 1997: 28, 29, 35). Uluslararası yardımların da istenilen düzeyde olmaması vesilesiyle binlerce sığınmacı yeterli beslenme ve sağlık koşuluna erişememiş, zorunlu göç yollarında hayatını kaybedenler olmuştur. Kısacası iki taraf da büyük kayıplar vermiş, 14 Aralık 1995'te ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin arabuluculuğunda imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile sığınmacıların birçoğu ülkelerine geri dönmüştür. Bu insanlar yurtlarına döndüklerinde ise barınacakları bir ev ve işleyecekleri bir toprak parçası bulamamışlar, uzun yıllar savaşın bedelini en ağır şekilde ödemişlerdir (Nystuen, 2005: 72-73, 79).

2. Bosna Savaşı: Srebrenitsa Katliamı ve Yaşanan Göçler

2.1. Tarihsel Gerçekler ve Zorunlu Göçler

Bosna Hersek'in başkenti "Sarayova yahut Saraybosna olarak bilinir. Fatih Sultan Mehmet Han, at üzerinde meşakkatli yollardan geçerek bölgeye gelmiş, Sarayova'nın dağlarından bakıp güzelim ovayı görünce 'Saray gibi ova' demekten kendini alamamış, bu yüzden şehre Sarayova denilmiştir. Ayrıca şehirde bir saray bulunduğundan dolayı bu ismin verildiğine dair rivayetler de vardır" (Akpınar, 2006: 280). Zamanla şehir Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerin yaşadığı bir hüviyete bürünmüş, Boşnakların sayısının artması diğer etnik ve dini grupları rahatsız eder olmuştur.

Hem Osmanlı öncesi dönemde Bogomil inancına sahip olduğu için hem de Osmanlı sonrası dönemde Müslüman olduğu için Balkanlarda

istenilmeyen Boşnak Müslümanları, Sırbistan gibi kimi ülkelerin menziline girmiş, yok edilecekler listesinde ilk sırayı almış ve “kentkırım” başlamıştır (Keser, 2012: 277-291). Bilinmelidir ki bu yaşananlarda topyekûn Sırp toplumunu suçlamak hata olacak, yüzyıllarca birlikte yaşayan bu insanları ayıran politikalara ve politikacılara odaklanmak gerekmektedir.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’ndan ayrılan ve 1 Aralık 1918’de kuruluş temellerini atan Yugoslavya, kimi değişim dönemlerine kadar barış içinde yaşamayı tesis etmiş, II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya dengeleri değişince farklı senaryolarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu senaryolar arasında ‘Büyük Sırbistan’ ütopyası doğrultusunda Bosna-Hersek, Hırvatistan vb. ülkelere ve Kosova-Voyvodina gibi özerk bölgelere Sırp nüfusunu zorunlu göç yoluyla aktarıp bu durumu demografik silah olarak kullanmak (böl ve yönet) gibi durumlar vardır (Uygun, 1998: 170). Bu bağlamda 1945-1990 yılları arasında Sırp göçmenleri Bosna’nın kuzey ve güney bölgelerine yerleştiren Sırbistan yönetimi, Bosna’nın kuzeyinde Boşnak, Hırvat ve Sırp çatışmalarını, güney bölgesinde ise Karadağ Müslümanları, Boşnaklar ve Sırlar arasındaki çatışmaları körüklemeyi amaçlamıştır. Günümüzde de kimi analistler tarafından ‘zorunlu göçün bazı ülkelerce bir silah olarak kullanıldığı’ olayı yeni bir gelişme gibi tartışılacaktır (Amerikalı siyaset bilimci Kelly Greenhill gibi uzmanlar vb.-Başer, 2022: 171; Greenhill, 2010: 36, 201, 208), 1990’lardan önce azınlık, sığınmacı ve mülteci sorunları zaten birçok ülke tarafından bir silah olarak kullanılmaktaydı (Arap-İsrail Savaşları’ndan ötürü Lübnan ve Ürdün’de zor koşullarda yaşayan Filistinli mülteciler vb. örnekler). Ayrıca bu göç silahı sadece ABD’ye yönelik kullanılmasının (Greenhill, 2010: 82) ötesinde doğrudan ABD tarafından başka ülkelere karşı kullanılmaktadır (Afganistan, Irak vb. bölgelerdeki ABD işgallerinin sonuçlarına bakmak yeterli olacaktır).

2.2. Savaş ve Göç

Bilindiği üzere Bosna-Hersek’in savaşın içine çekilmesi bağımsızlık düşüncelerinin yeşerdiği döneme denk gelmiş, Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Hırvatların referandumuna gidip %64 katılım ve %99,7 gibi bir oyla bağımsızlığa evet demesiyle dengeler değişmiştir. Bosna-Hersek’te savaş öncesinde, yani 1991’de yapılan bir sayıma göre %43 Bosnalı Müslüman, %31 Bosnalı Sırp, %17 Bosnalı Hırvat ve %9 da diğer etnik topluluklardan vatandaşlar yaşamaktaydı. Bundan dolayıdır ki Bosnalı Sırların bağımsızlık oylamasını protesto etmesi ve ülke genelinin sadece %64’ünün referandumuna katılımı ilk tartışmaları doğurmuş, Yugoslavya ordusunu kendi emelleri için

Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

kullanan Sırbistan'ın bölgeyi işgali ile 44 ay sürecek Saraybosna kuşatması başlamıştı. Ayrıca 3 Aralık 1992'deki Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanını 6 Nisanda Avrupa Konseyi, 7 Nisanda ise ABD kabul etmiş, Sırp'lar ise bu gelişmeye misilleme olarak 7 Nisanda Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyetini kurmuştur (Hasic ve Karabegovic, 2019: 25-26, 31).

Çatışmaların yoğunlaşması ile Bosna Savaşı esnasında bölgesel katliamların yaşanması da kaçınılmaz olmuş, 11-22 Temmuz 1995 tarihlerinde Sırp komutan Ratko Mladić liderliğinde 12 bin asker ve 30 tankla Srebrenitsa bölgesine gelen Sırp ordusu uluslararası güçlerle karşılaşmıştır (Delpla vd., 2012: 1, 7, 23-26). Birleşmiş Milletler tarafından korunan, ilk etapta Kanadalı askerlerin, ardından da 400 Hollandalı askerin koruduğu Srebrenitsa bölgesinde önce 60 bin Bosnalı Müslüman yer alırken, bu insanların çoğunluğunun Tuzla vb. (savaştan uzak) bölgelere göç edip buralara sığınmasıyla Srebrenitsa'da 20 bin kişi kalmıştır (Nettelfield ve Wagner, 2013: 15). Bölgedeki gözetleme noktalarında yer alan 30'a yakın Hollandalı askeri esir alan Sırp'lar, bölgedeki 20 bin Bosnalı Müslüman karşılığında Hollandalı askerleri esir değişiminde teslim etmiş, ardından da Müslümanlara karşı katliamlarına başlamıştır (Rohde, 2012: 77, 110, 150). 12-77 yaş arasındaki tüm Boşnak Müslüman erkekleri savaş suçlusu ilan eden Sırp ordusu, fabrikalar, boş tarlalar, okullar, camiler vb. yerlerde insanları kadın, çocuk ve yaşlı demeden kurşuna dizmiş, bu esnada birçok kadına da tecavüz edilmiştir. Her türlü savaş suçunun vuku bulduğu bu dönemde, BM ve NATO gibi örgütler ve uluslararası toplum bu duruma sessiz kalmış, zorunlu göç eden birçok Müslüman kaçıp canını kurtarıırken, Srebrenitsa'daki anıt mezarda yazan rakamlardan da bilindiği üzere 8.372 kişi aynı kaderi paylaşamamış, hunharca katledilmiştir (Leydesdorff, 2011: 106-110).

Bu süre zarfında ve öncesinde zorunlu göçe tabii olan Müslüman sığınmacılar ne Avrupa ülkelerine ne de ABD gibi Batılı ülkelere sığınabilmiş, 1200 gün boyunca bu zulmü yaşamış, Türkiye, İran, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi Müslüman ülkeler dışında ciddi bir yardım alamamışlardır (Behrends, 2017: 798). Bu durumu en iyi şekilde anlayabilmek için yaşananları birinci ağızdan, yani Bosna-Hersek'in ilk kurucusu ve cumhurbaşkanı olan, "Bilge Kral" unvanıyla anılan Türk kökenli lider Aliya İzzetbegović'ten dinlemek daha doğru olacaktır (doğrudan Türk halkına hitaben yazılan mektubun önemli olan kısımları parça parça alınıp aşağıda belirtilmiştir. Mektubun tamamına kaynakçadan erişilebilir);

"Avrupa ve Amerika, Müslümanları ve Türkleri, yani sizin deyişinizle biz

Çakmak, Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Yaşanan Çatışmalar, Katliamlar ve Göçler: Bosnalı Müslümanlar

Boşnakları elimiz kolumuz bağlı halde düşmanımızın önüne sürmüştür. 1200 gün boyunca gece ve gündüz cehennemi yaşadık. 1200 gün boyunca Avrupa ve Amerika'dan sesimizi duymalarımızı bekledik. Her gün bizi kandırdılar, her gün bizi aldattılar. Onlar için biz yoktuk. Avrupa'nın ortasında bir halk, sadece Müslüman olduğu için, hakkını hukukunu demokrasiyle aradığı için katillerin önüne atıldı, elleri kolları bağlı halde kaderine terk edildi. Ben halkımı bir savaşın yaklaştığına dair ikaz ettim, ama itiraf etmeliyim ki bir savaşın içinde olduğumuzu söylerken bile 20. yüzyılda bir millete soykırım uygulanacağını, hele bunun Avrupa'nın gözü önünde ve hemen yanında, onların göz yummasıyla yaşanacağını hiç ama hiç düşünmemiştim. Bilindiği üzere Boşnaklar tarihte eşine az rastlanır bir direniş sergilediler. Kendi tüfeğimizi yapmaya çalıştık, kendi silahlarımızı üretmeye uğraştık. Şofbenden bombalar, soba borularından roketatarlar yaptık. Ama hiç tankımız olmadı mesela... Çocuklar, bebekler ve yaşlılarımız açlıktan ve bakımsızlıktan öldüler. Birleşmiş Milletler yardım gönderiyoruz diye bize otuz yıl öncesine ait konserveleri ve pirinç paketlerini gönderdiler. Yıkılan 1300 camimizi saymaya gerek var mı bilmiyorum. 200 bin insanımızın öldüğünü, binlerce kadınıma ve çocuğumuza tecavüz edildiğini, insanlarımızın açlıktan kırıldığını ve yüz binlerce vatandaşımızın yurtlarından kaçmak zorunda kaldığını gördükleri halde Fransa, İngiltere ve Rusya gibi büyük devletler ne yaptı dersiniz? Onlardan sadece Saraybosna'ya uygulanan ambargoyu kaldırmalarını istediğimiz zaman Güvenlik Konseyi toplandı ve talebimiz işte bu 'modern ve demokrat' devletler tarafından reddedildi. Ben hem onların hem de Sırların bana karşı işlediği suçları affedebilirim, askerlerime karşı işledikleri suçları da... Ama söyleyin, hangi sabır, hangi vicdan, hangi inanç onların kadınlarımıza ve kızlarımıza yaptıklarını affettirebilir? Asla affetmeyeceğim! Bütün bu anlattıklarından sonra Batı'nın ve Avrupa'nın Bosna'da yaşanan soykırımı müdahale etmediğini söylemiyorum. Yanlış anlaşılmasın. Onlar bu soykırımı doğrudan ve çok etkili bir şekilde müdahale ettiler: Sırlara yapabilecekleri her türlü yardımı perde arkasından yaptılar, Boşnakları elleri kolları bağlı bıraktılar ve sonunda zeminini hazırladıkları Müslüman kıyımını oturdukları yerden seyrettiler. Saraybosna'yı ve Mostar'ı gezerken göreceksiniz ki bizim şehirlerimizde park yoktur. Bütün parklarımız şehitlerimizin istirahatgahı olmuştur. Türk'ün Evladı, Biz Boşnak'tız ama Türk'üz de... Sen de benim kalbimde taşıdığım acıyı taşıdığım kadar Boşnak'sın... Utanacak tarihimiz, saklayacak hafızamız yok! Kimimiz dinimiz, kimimiz milletimiz, kimimiz kitabımız, kimimiz de ahlakı sebebiyle vicdan sahibi oldu. Birileri öyle istediği için değil... Ayrıca bilinsin ki hiçbir milletin diline, dinine, mezhebine karışmadık, mezarlarını çiğnemedik, ibadethanelerini yıkmadık, kadınlarına tecavüz etmedik, bebeklerini boğazlamadık. Türk'ün Evladı, bizi, onların

Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

bize yaptıklarını ve sorumluluğunu sakın unutma...

Ben Aliya... Aliya İzzetbegoviç..." (Kayabaşı, 2015: 209-223).

2.3. Bosnalı Müslümanların Türkiye'ye Göç Süreci ve Entegrasyonu

Aliya İzzetbegoviç'in hem Türk olması ve Osmanlı soyundan gelmesi hem de Bosnalı Müslümanların genellikle Türkler tarafından desteklenmesi ve çoğunluğunun Türkiye'ye göç etmesi belki de yukarıdaki mektubun Türklere yazılmasına vesile olmuştur. 1992-1995 yılları arası dönemde eşyalarını dahi alamadan evlerini terk eden ve Türkiye'nin yolunu tutan Boşnak muhacirlerin yaşadıkları zulüm ne ilk ne de son olacaktı. Çünkü Boşnak Müslümanların 1878-1970 yılları arasında da Türkiye'ye göç ettiği ve yaşadıkları zulmün ilk olmadığı bilinmekteydi. Nasıl ki 93 Harbi (1877-1878) ve I. Dünya Savaşı (1914-1918) döneminde Balkanlardan Anadolu'ya yoğun bir Boşnak Müslüman göçü tezahür etmişse, Bosna Savaşı döneminde de benzer göçler olmuş, özellikle 1992-1995 yılları arasında yoğunluk kazanmıştır (Taşbaş, 2017: 77-82).

Türkiye'ye gelen binlerce Boşnak sığınmacı, İstanbul, İzmir, Bursa, Eskişehir ve Adapazarı gibi illere yerleştirilmiş, zamanında Başbakan Turgut Özal'ın çabalarıyla kurulan muhacir politikası 1995 sonrasında da devam etmiştir (Güzelipek, 2013: 137-138). İlk geldikleri zaman entegrasyon sıkıntısı yaşayan Boşnak Müslümanlar, yaklaşık 30 yıldır barış ve kardeşlik içinde Anadolu topraklarında yaşamaktadır. Türkiye'ye geldikleri ilk zamanlarda devletin muhacirlere yönelik kimi yardım politikaları olmuş, ülkedeki yüksek enflasyon, ekonomik kriz, terör tehlikesi vb. durumlardan dolayı bu insanlara karşı yanlış algılar da belirmiştir. Hükümetin konut projesi bağlamında ev sahibi olan Boşnak Müslümanları, o dönemde Türkiye'deki insanların düşündüğünün aksine bu evleri ücretsiz almamışlar, 10-20 yıllık kredilerle almışlar, hem bu kredileri ödeyebilmek hem de ailelerinin geçimini sağlayabilmek için 2-3 farklı işte çalışmışlardır. Boşnak muhacirler için diğer önemli bir gelişme ise çocuklarının eğitimlerinden eksik kalmaması, Türkiye'deki en iyi eğitimi almaları durumu olmuştur. Savaş nedeniyle üç yıla yakın süre eğitimden uzak kalan Boşnak çocuklar ve gençler, Türkiye'deki okullarda bu açıklarını kapatmaya çalışmışlardır. İstanbul, İzmir, Bursa vb. şehirlerde kendi mahallelerini kuran, Bosna'dan getirdikleri kimi gelenek ve göreneklerini burada da devam ettiren Boşnak muhacirler, Müslüman olmaları ve Türk kültürüne yakın olmaları vesilesiyle Türk toplumuna kolay entegre olmuşlardır (Poyraz Tacoğlu vd., 2012: 1960-1961). Günümüze geldiğinde 2. ve 3. kuşak Boşnak çocukların Boşnak Kültür Dernekleri'nin

Çakmak, Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Yaşanan Çatışmalar, Katliamlar ve Göçler: Bosnalı Müslümanlar

kuruculuğunu yaptığı ve artık bir muhacir değil Türk vatandaşı olduğu bilinmelidir. Ayrıca kimi istatistiki bilgiler bağlamında şunlar söylenebilir;

2024 rakamlarına göre 3.5 milyonluk Bosna-Hersek'in 1.7 milyonluk kesimini oluşturan Boşnak Müslümanlar, Türkiye'de de 500 bine yakın nüfuslarıyla demografik bir güç olarak ön plana çıkmaktadır (Taşkın, 2023). Türkiye-Bosna Hersek arasında gelişen münasebetler vesilesiyle ticari, siyasi, diplomatik ve kültürel ilişkilerin tesisinde de önemli rolleri olan Boşnak muhacirler, yaşadıkları zulmü ve travmaları unutup iki ülkeye de yararlı olmak istemektedirler.

Sonuç

Uluslararası hukuk bağlamında var olan tüm insan hakları suçlarının aynı anda işlendiği Yugoslavya İç Savaşı'nda, özellikle Bosna-Hersek ve Srebrenitsa özelinde somut delillere dayanan bir soykırım işlenmiş, Bosna-Hersek lideri Aliya İzzetbegoviç, Hırvat lider Franjo Tudman ve Sırp lider Slobodan Milošević tarafından 14 Aralık 1995 tarihinde ABD'nin Ohio eyaletinde imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile Bosna-Hersek 10 farklı kantona ayrılmış ve ülke Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar tarafından idare edilir olmuştur (Jozelic ve Ognjenovic, 2014: 186).

74

Peki savaş öncesinde 4 milyona yaklaşan Boşnak nüfusunun 2 milyonu savaştan dolayı göç etmeseydi ve yaklaşık 160 bini de öldürülmeseydi bu 10 kantonun kaçında Sırp ve Hırvatlar egemenlik sürebilirdi? sorusu da akla gelmektedir. 2013 yılında yapılan sayıma göre Bosna-Hersek'te 3.5 milyon insan yaşamakta, bunların %50.1'i Müslüman Boşnaklardan, %30.7'si Sırp ve %15.5'i de Hırvatlardan oluşmaktadır. Eğer savaşta bu kadar Boşnak insan zorunlu göçe maruz kalmasaydı ve katliama uğramasaydı belki de Bosna-Hersek nüfusunun yüzde 70-80'i Boşnak Müslümanlardan oluşacaktı (Alp, 2011: 2-8).

Ayrıca savaş sonrası dönemde diğer bir tartışma da Bosna Savaşı'nda zorunlu göçe maruz kalanlara ve öldürülenlerin ailelerine herhangi bir tazminat verilip verilmediği ve suçluların gerekli cezaları alıp almadığı konusuydu. Hollanda'nın Lahey kentinde yer alan Uluslararası Ceza Mahkemesi ve sadece Yugoslavya Savaşı esnasında yaşanan suçların görüşüldüğü Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde gerekli yargılamalar yapılmış ve kimi kararlar alınmıştır. Bunlardan ilki, kırmızı bültenle aranan suçlulardan olan eski Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Milošević'in yargılamalar esnasında hayatını kaybetmesiydi. Ayrıca Srebrenitsa katliamı sorumlusu komutan Ratko Mladić'in ve eski Sırp

Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims

Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Radovan Karadžić'in de ömür boyu hapse mahkum edilmesi Boşnak Müslümanların acılarını az da olsa hafifletse de tamamen dindirmemiş, geç kalınmış bir adalet vuku bulmuştur (Wagner, 2008: 155, 254).

Bilindiği üzere Srebrenitsa şehri NATO uçaklarının Sırp üslerini ve ordusunu bombalaması sonrası kurtarılsa da öncesinde BM Barış Gücü'ne emanet edilmiş ama gerekli askeri kurallar uygulanmamış, teamüller yok sayılmıştır. Peki bu bağlamda gerekli yargulamalar yapıp Avrupa'nın ve Batı dünyasının kendilerinden övgülerle bahsetmelerini sağlayan 'adaleti' yerini bulmuş muydu? 20 bine yakın Boşnak Müslüman'ı korumakla yükümlü olan BM Barış Gücü'nü oluşturan Hollandalı komutan Thom Karremans'ın 11 Temmuz 1995'te Srebrenitsa şehrini Sırp komutan Ratko Mladić'e teslim etmesinden dolayı Karremans hiçbir zaman yargılanmamış, Hollanda devleti ise kısmi olarak suçlu bulunmuş ve sadece 300 Boşnak'ın Sırlara teslim edilmesinden dolayı hüküm giymiş, mahkeme sadece bu 300 kişiye tazminat vermekle yetinmiş, milyonlarca zorunlu göçmeni, yüzbinlerce yaralıyı ve Srebrenitsa'da ölen 8.372 kişinin yakınını görmezden gelmiştir (HUDOC, 2013).

Tartışma konusu olan bir diğer durum da Birleşmiş Milletler'in başlıca yargı organı olan Uluslararası Adalet Divanı'nın 26 Şubat 2007'de verdiği bir karar olmuş, bu kararda Srebrenitsa'da işlenen suçlar 'soykırım' olarak nitelendirilmiş ama soykırım suçunu işleyenin 'Sırbistan' olduğu vurgulanmamıştır (The ICJ, 2007). 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda dahi "her suçun bir faili olduğu" vurgulanmakta (T.C. Mevzuat, 2004), bu kanunun aslının İtalyan Ceza Hukukuna dayandığı da tüm dünya hukukçuları tarafından bilinmekte, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin savaş suçlarıyla ilgili emsal kararlarında da bu konu yer almaktadır. Ayrıca konu bu minvaldeyken neden halen Sırbistan devleti gerekli cezayı alıp tazminat ödememekte? sorusunun cevabı da uluslararası toplum ve uluslararası ceza mahkemesi tarafından verilmeli, Sırlar tüm bu katliamları reddetmesine rağmen (Petrla ve Hasanovic, 2020: 512) hukuksal deliller tekrardan incelenmelidir.

Son olarak, yaşanan Bosna katliamının mağduru durumundaki sığınmacıların otuz yıllık süre zarfında neden bu mağduriyeti yaşadıkları ve ne tür çözüm önerileri sunulabileceği de tartışılacak diğer bir konudur. Yugoslavya İç Savaşı'ndan dolayı en çok mağdur olan kesim Boşnak Müslüman sığınmacılar olmuş, 4 milyona yakın nüfusun 2 milyonu zorunlu

göçmen olmuş, bu insanların kimisi göç yollarında ölüren, kaynak ülkeden transit ve hedef ülkeye ulaşanlar ise türlü sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu mağduriyetin en önemli nedeni o dönemlerde uluslararası toplumu oluşturan Batı'nın "medeni" ve "barışçıl" güçlerinin 'ortak külfet paylaşımı' gereği bu sığınmacıları kendi ülkelerine almaması ve ortak bir sığınmacı politikası gereği yeterli maddi yardımı yapmamasıydı. Boşnak muhacirlere maddi ve manevi olarak en çok sahip çıkan ülke ise Türkiye olmuş, Osmanlı Devleti'nin zamanında izlediği hoşgörü politikasını Türk ve Müslüman soydaşlarına karşı devam ettirmiş, günümüzde de ülkesi topraklarında 500 bine yakın Boşnak kökenli Müslümana ev sahipliği yaparak sorumluluk bilincini kanıtlamıştır. Bir daha böyle bir sığınmacı sorununun, hele ki Avrupa gibi "medeniyetin beşiği" olan topraklarda vuku bulmaması için 'ortak göç politikalarının' artırılması ve gerekli önlemlerin alınması, özellikle bu önlemlerin zorunlu göçe neden olan çatışma ve savaş durumlarında yoğunlaştırılması önem arz etmiş, yüzyılın en büyük sorunlarından birisi olan göç sorununun kalıcı çözümü için bu durum elzem olmuştur.

Kaynakça

76

- Adaş, S. ve Konuralp, E. (2020). Eski Yugoslavya'da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Dağılmasına Etkileri. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 107-139.
- Adaş, S. ve Konuralp, E. (2020). Sırp Milliyetçiliği Fay Hattında Bosna-Hersek Siyasetinin Krizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(2), 102-126.
- Akpınar, A. (2016). Sarayova Osmanlı'nın Bıraktığı Gibi Duruyor! Bosna-Hersek Gezi Notları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 279-285.
- Alp, İ. (2011). 1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(01), 1-50.
- Ayhan, H. (2020). Bir Uygurluk İmeci Olarak Bosna Savaşı'nın Batı'sı. *Avrasya Etüdüleri*, 57(1), 153-178.
- Bağcı, H. (1994). Bosna-Hersek "Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 257-279.
- Başer, S. (2022). The Most Insidious Weapon of the Changing World: Migration. *Bilge Strateji*, 13(24), 167-185.
- Battal, M. (2021). Konstrüktivizm ve Kimlik: Türkiye'nin Bosna-Hersek Savaşı Politikasının İncelenmesi. *TroyAcademy*, 6(1), 286-310.
- Bayraktar, F. Y. (2021). Ethnic Conflict Movements: The Case Study of Bosnia

- Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims and Herzegovina. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 113-132.
- Behrends, J. (Ed.). (2017). *The Return to War and Violence: Case Studies on the USSR, Russia, and Yugoslavia, 1979-2014*. Routledge.
- Blaskovich, J. (1997). *Anatomy of Deceit: an American Physician's First-hand Encounter with the Realities of the War in Croatia*. Dunhill Publishing.
- Caspersen, N. (2010). *Contested Nationalism: Serb Elite Rivalry in Croatia and Bosnia in the 1990s* (Vol. 6). Berghahn Books.
- Ciobanu, O. (2021). The Role of the Vlachs in the Bogomils' Expansion in the Balkans. *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, (7), 11-32.
- Çetin, A. ve Çağ, G. (2011). Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi. *Tarih Okulu Dergisi*, (19), 19-35.
- Dağcı, G. T. ve Dal, A. (2016). Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 107-129.
- Dalar, M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 91-123.
- Delpla, I., Bougarel, X. ve Fournel, J. L. (Eds.). (2012). *Investigating Srebrenica: Institutions, Facts, Responsibilities* (Vol. 12). Berghahn Books.
- Emgili, F. (2012). Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (21), 57-87.
- European Court of Human Rights-HUDOC (2013). *Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands (dec.) 65542/12*, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122255%22%5D%7D>, Son Erişim Tarihi: 23.06.2024.
- Greenhill, K. M. (2010). "Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy". In *Weapons of Mass Migration*. Cornell University Press.
- Güven, İ. F. ve Duran, H. (2022). Radovan Karadžić'in Bosna Savaşı'na Dair Güvenlikleştirme Siyasetinde Kullandığı Söylemler. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 10(1), 192-213.
- Güzelipek, Y. A. (2013). Türk Dış Politikasının Bosna-Hersek Sınavı (1990-1995). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 133-142.
- Hasić, J. ve Karabegović, D. (Eds.). (2019). *Bosnia and Herzegovina's Foreign Policy Since Independence*. Cham: Palgrave Macmillan.
- International Court of Justice-The ICJ (2007). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, <https://www.icj-cij.org/node/103898>, Son Erişim Tarihi: 12.05.2024.
- Işık, H. (2017). Hristiyan Düalist-Ghostik Bir Tarikat Olarak Bogomilizm ve

Çakmak, Yugoslavya İç Savaşı Döneminde Yaşanan Çatışmalar, Katliamlar ve Göçler: Bosnalı Müslümanlar

- Avrupa Heretik Toplumlarına Etkileri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi-Trakya Üniversitesi*, 6(1), 109-187.
- Jozelic, J. ve Ognjenovic, G. (Eds.). (2014). *Politicization of Religion, the Power of State, Nation, and Faith: The Case of Former Yugoslavia and Its Successor States*. Palgrave Macmillan.
- Karaman, F. (2018). Osmanlı Devletinin Balkanlardaki Mirası. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 21-47.
- Karaman, H. ve Güneş, B. (2023). Srebrenitsa Soykırımı ve Sırbistan'ın Uluslararası Sorumluluğu. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 822-838.
- Kayabaşı, S. (2015). *Karar Odası*. Yakın Plan Yayınları, (<https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/Aliya/780.pdf>, <https://www.youtube.com/watch?v=52oUp4Zqxss>).
- Keser, U. (2012). Manevi Miras Katliamı; Bosna-Hersek'te Kentkırım. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 5(9), 274-298.
- Kırlıdökme, U. (2013). Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 149-151.
- Kodal, T. (2018). Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye (1990-1992). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(98), 411-444.
- Leydesdorff, S. (2011). *Surviving the Bosnian Genocide: The Women of Srebrenica Speak*. Indiana University Press.
- Naimark, N. M. ve Case, H. (Eds.). (2003). *Yugoslavia and Its Historians: Understanding the Balkan Wars of the 1990s*. Stanford University Press.
- Nettelfield, L. J. ve Wagner, S. (2013). *Srebrenica in the Aftermath of Genocide*. Cambridge University Press.
- Nystuen, G. (2005). *Achieving Peace or Protecting Human Rights? Conflicts Between Norms Regarding Ethnic Discrimination in the Dayton Peace Agreement (The Raoul Wallenberg... Institute Human Rights Library, v. 23)*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Petrila, A. ve Hasanović, H. (2020). *Voices from Srebrenica: Survivor Narratives of the Bosnian Genocide*. McFarland.
- Rohde, D. (2012). *Endgame: The Betrayal and Fall of Srebrenica, Europe's Worst Massacre Since World War II*. Penguin Books.
- Sancaktar, C. (2018). Political and Economic Reconstruction in Bosnia-Herzegovina. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi-Trakya Üniversitesi*, 7(1), 211-237.
- Semercioğlu, H. (2017). Bosna Hersek'te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1339-1360.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi (2004). *Türk Ceza Kanunu*, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=>

- Çakmak, Conflicts, Massacres and Migrations During the Yugoslav Civil War: Bosnian Muslims
1&MevzuatTertip=5, Son Erişim Tarihi: 01.04.2024.
- Tacoğlu, T. P., Arıkan, G. ve Sağır, A. (2012). Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 7(1).
- Tanner, M. (1998). *Croatia: A Nation Forged in War*. Yale University Press.
- Taşbaşı, E. (2017). Bosna Muhacirlerinin Anadolu'da İskanları (1860-1908). *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 72-91.
- Taşkın, S. (2023). *Bizim Boşnaklar!*,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/bizim-bosnaklar-2073177>, Son Erişim Tarihi: 12.05.2024.
- Thomas N. ve Pavlovic D. (2006). *The Yugoslav Wars Slovenia & Croatia 1991-95*. Osprey Publishing.
- Uygun, O. (1998). Bosna-Hersek: İç Savaştan Konsensüs Demokrasisine. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 56(1-4), 141-184.
- Vuckovic, G. (2018). *Ethnic Cleavages and Conflict: The Sources of National Cohesion and Disintegration-The Case of Yugoslavia*. Routledge.
- Wagner, S. (2008). *To Know Where He Lies: DNA Technology and the Search for Srebrenica's Missing*. University of California Press.
- Yeniçağ Gazetesi (2017), *Balkan Yolculuğu: Sırbistan'dan Bosna-Hersek'e*,
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/balkan-yolculugu-sirbistandan-bosna-herseke-170795h.htm>, Son Erişim Tarihi: 07.02.2024.